

ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

В. БОРИСОВА

*кандидат юридичних наук, професор,
член кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
заслужений працівник освіти України*

У доктрині права усталеним вважається підхід, відповідно до якого для вирішення проблеми виокремлення галузей права слід визначити чинники, які характеризуватимуть ту чи іншу галузь права. Цивільне право як приватне право (в об'єктивному розумінні) — це сукупність правових норм, які шляхом диспозитивного методу регулюють особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їхніх учасників.

Вважаємо, що до чинників, які характеризують цивільне право України як галузь приватного права, слід відносити не тільки предмет і метод правового регулювання, а й притаманні тільки йому принципи. І хоча останнім часом принципам права у вітчизняній науковій літературі приділяється певна увага [1; 2], але вони не розглядаються як чинники, що у сукупності з предметом, методом правового регулювання лежать в основі поділу права на окремі його галузі. Однак не можна погодитися з тим, що без них неможливо створювати право і вдосконалювати правове регулювання, оскільки саме принци-

пи визначають зміст норм галузі права, її місце, роль і призначення у системі права, мають важливе значення для побудови нормативної основи галузі права та її застосування [3, 96; 4, 41–42].

Хоча ст. 3 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) присвячена загальним засадам цивільного законодавства, у ній йдеться про принципи цивільного права, глибинний зміст якого як приватного права обумовлений природним правом, що покладено в його основу і для якого іманентною є наявність відправних ідей, зокрема таких як добросовісність, розумність, справедливість. Тому більшість правників загальні засади цивільного права ототожнює саме з принципами цієї галузі права [2, 62; 5].

Загальними засадами (далі — принципами) цивільного законодавства (цивільного права) є: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; свобода договору; свобода підприємницької діяльності, яка незаборонена законом; судовий захист

цивільного права та інтересу; справедливість, добросовісність і розумність.

Однак у ст. 3 ЦК України не міститься вичерпного переліку принципів цивільного права. З цього приводу доречно згадати зауваження С. Братуся, який зазначав, що основні принципи будь-якої галузі права слід виявити у самих нормах, що становлять цю галузь; якщо ж там принципи прямо не сформульовані, вони мають бути виявлені, ґрунтуючись на загальному змісті норм [6, 137]. Зокрема, становлення незалежної та суверенної України як правової держави, що зорієнтована на принципи життя громадянського суспільства, демократичні перетворення у ньому, формування ринкової економіки, обумовили передусім створення принципу служіння держави громадянському суспільству. Так, відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права й обов'язки людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави.

Принципи цивільного права — це не тільки чинник, що дозволяє виокремити цю галузь права¹, а й у її межах — робочі механізми, за допомогою яких визначаються межі можливої та належної поведінки учасників цивільно-правових відносин [8, 123].

Спробуємо проаналізувати критерії виокремлення цивільного права як галузі приватного права в сучасних умовах.

На сьогодні предмет цивільно-правового регулювання становлять дві групи відносин: особисті немайнові та майнові (цивільні відносини). Останні об'єднує те, що вони засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їхніх учас-

ників — фізичних та юридичних осіб, держави Україна, Автономної Республіки Крим, територіальних громад, іноземних держав та інших суб'єктів публічного права (статті 1 та 2 ЦК України).

Характерними ознаками особистих немайнових прав можна вважати такі: є складовою змісту цивільної правоздатності фізичної та юридичної особи; мають особливість виникнення і припинення; безпосередньо пов'язані з особистістю фізичної особи і, як наслідок, не можуть відчужуватися ні в добровільному порядку, ні примусово; названа особа позбавлена права від них відмовитися. Але це правило не діє у тих випадках, коли йдеться про фізичну особу — підприємця або юридичну особу, котрі можуть укласти договір комерційної концесії, предметом якого є право на використання об'єктів права інтелектуальної власності, комерційного досвіду та ділової репутації. Особисті немайнові права позбавлені матеріального характеру.

Хоча ЦК України у предметі правового регулювання на перше місце і ставить особисті немайнові відносини, основне значення належить все ж таки майновим відносинам як суспільним, що виникають у зв'язку з використанням різних майнових благ (речей, робіт, послуг тощо) і засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Майнові відносини, що не відповідають цим ознакам, не належать до предмета цивільного права і не можуть регулюватися його нормами.

Майнові відносини — це конкретні властиві товарному виробництву, об'єктивні за змістом і вольові за своєю формою відносини, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

У межах цивільно-правового регулювання мають право на існування і організаційні відносини, але головна

¹ Цю точку зору поділяв Ю. Басін [7, 14].

їх функція — обслуговування інших цивільних правовідносин.

Що стосується визначення методу правового регулювання, то ми приєднуємося до тих правників, які вважають, що метод галузі права — це специфічний спосіб впливу на поведінку учасників правовідносин, який застосовується державою [9, 360]. Право регулює відносини шляхом встановлення правового зв'язку між його учасниками, що виражається у їхніх відповідних правах та обов'язках, використовуючи для цього певні форми впливу. Таким чином, між предметом правового регулювання, який відповідає на запитання «Що регулює та чи інша галузь права?», і методом правового регулювання, який відповідає на запитання «Яким чином це відбувається?», існує не тільки тісний зв'язок, а й обумовленість методу предметом правового регулювання.

Цивільні відносини засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. А це означає, що останні можуть діяти на власний розсуд, зокрема: мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, ними не врегульовані; відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати відносини на власний розсуд, на свій розсуд вирішити питання про засоби та час реалізації своїх прав. У приватній сфері існує юридична рівність учасників відповідних відносин. Вони можуть діяти за власною ініціативою, оскільки у цій сфері пріоритет надається інтересам саме приватної особи. Існує судовий порядок захисту особистих немайнових і майнових прав та інтересів приватної особи. Зважаючи на це, для врегулювання цивільних відносин оптимальним є метод децентралізації (координації). Наведене яскраво проглядається через призму майже всіх підгалузей та інститутів ЦК України.

Специфіка методу цивільно-правового регулювання проявляється, зокрема, у тому, що суб'єкти цивільного права, будучи юридично рівними, наділені як диспозитивністю, так й ініціативою. Важливим є одне: у суб'єктів повинні бути відповідні права.

Характеристика галузі цивільного права як регулятора суспільних відносин лише за предметом та методом правового регулювання хоча і можлива та необхідна, але вона завжди буде неповною, якщо не охоплюватиме функціональних, так би мовити, зовнішніх властивостей названої галузі. Функції цивільного права — це зумовлені предметом і забезпечувані законодавством цілі правової галузі, певні напрями цивільно-правового впливу на особисті немайнові та майнові відносини. Функції цивільного права становлять правові категорії, які відображають елементи змістовної характеристики зазначеної правової галузі та характеризують її загалом, а тому мають суттєве методологічне значення для пізнання явищ, що охоплюються предметом цивільного права.

Функції цивільного права втілені в актах цивільного законодавства і мають багатогранний характер. Полягають вони, щонайменше, у правозабезпеченні: упорядкованості звичайних, без будь-яких порушень, особистих немайнових і майнових відносин; захисту особистих немайнових і майнових прав та інтересів у разі порушення останніх чи посягання на них; відновлення порушених правовідносин; ліквідації негативних наслідків правопорушень або інших дій, пов'язаних із виникненням у кредитора певних майнових чи особистих немайнових втрат; інформативно-сигнальних попереджень від можливих безпідставних (протиправних) посягань на охоронювані суб'єктивні цивільні права тощо. У контексті з наведеним стає можливим здійснення відповідної класифікації функцій цивільного права.

Не претендуючи на вичерпність класифікації функцій цивільного права, вважаємо, що їхніми різновидами є: регулятивна, охоронна, компенсаційна та превентивна. Суть регулятивної функції цивільного права полягає у тому, що нею охоплюються відносини, які виникають із актів правомірної, дозволеної і, як правило, соціально-корисної діяльності суб'єктів цивільного права. Тому і реалізація зазначеної функції здійснюється завдяки позитивному регулюванню відповідних правових відносин шляхом встановлення загальних правил, що створюють правові підстави для можливості здійснення відповідних дій, спрямованих на правомірне досягнення певних юридичних результатів.

Однак реальна дійсність свідчить про те, що зміст особистих немайнових і майнових відносин може наповнюватися елементами певних правопорушень, різноманітних посягань на охоронювані законом певні суб'єктивні права тощо. У таких випадках постає питання про правове забезпечення захисту порушених суб'єктивних особистих чи майнових прав. За таких обставин спрацьовує охоронна функція цивільного права. Таким чином, реалізація охоронної функції стає можливою тільки у поєднанні з регулятивною, яка полягає у впливі права на суспільні відносини як шляхом їх закріплення у тих чи інших правових інститутах, так і через оформлення їхнього руху [10, 193]. Суть охоронної функції цивільного права вбачається у тому, що вона забезпечує саму юридичну можливість захисту порушених суб'єктивних майнових чи особистих прав і сприяє їх певній нормалізації. Завдяки останній обставині охоронна функція набуває деякого відновлювального значення. Нею охоплюються, наприклад, відносини, що виникають, зокрема, внаслідок порушення зобов'язання (ст. 610 ЦК України), або завдання шкоди (глава 82 ЦК України).

Досить наближеною до охоронної функції цивільного права, однак не тотожною з нею, є компенсаційна функція. Як така охоронна функція створює лише юридичну передумову захисту порушених суб'єктивних особистих чи майнових прав. Однак вона безпосередньо не вирішує питань, пов'язаних із необхідністю ліквідації певних негативних наслідків, що можуть мати місце в особистій або майновій сфері тієї чи іншої потерпілої особи (кредитора). Адже охоронна функція цивільного права не припускає, наприклад, що потерпіла від певних протиправних посягань особа стає зобов'язаною вимагати відповідних майнових відшкодувань від правопорушника. Зазначені вимоги охоплюються правом, а не обов'язком потерпілої сторони. Звичайно, від вказаних обставин значення охоронної функції не втрачається. Але у разі наміру потерпілої сторони вирішити проблему ліквідації перенесених нею негативних майнових чи особистих наслідків (втрат) від правопорушення, тільки охоронної функції було б недостатньо. За таких обставин постає питання не лише правового захисту, а й передусім заміни майнових чи особистих втрат, яких зазнав кредитор, на певні майнові блага, за вимогами про стягнення яких звертається кредитор до боржника. З юридичного погляду заміна втрат, що виникли на боці кредитора, іншими передбаченими законом, договором чи визнаними судом майновими благами вважається компенсацією, а цивільно-правова функція, що її охоплює, має назву компенсаційної [11, 75–84]. Так, відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 16 ЦК України у разі неналежного виконання договірних зобов'язань замість недержаного належного виконання договору боржник повинен відшкодувати кредиторovi завдані збитки.

Щодо іншої цивільно-правової функції, яка має назву превентивної, то суть

її полягає в такому: за своїм змістом положення цивільного законодавства можуть розглядатися не лише як джерела цивільного права, а й як джерела певного інформативного значення. Актам цивільного законодавства надається можливість пізнання певних правил, дозволів, а також заперечень, правового простору, в межах якого відповідні дії розглядаються як правомірні, і навпаки. Тому джерела цивільного права мають відповідне пізнавальне значення, яке полягає у тому, що заздалегідь потенційному суб'єкту цивільних відносин стає відомим той чи інший наслідок вчинення дій, які підпадають під їхню негативну оцінку з боку законодавця. Таким чином, відповідні законоположення набувають попереднього інформативно-сигнального значення запобіжного засобу, своєрідного стимулювання особи утримуватися від певних правопорушень, від посягань на суб'єктивні права інших осіб. Таке значення мають, наприклад, положення статей 623, 624, 1192 ЦК України.

Тепер розглянемо кожен із принципів цивільного права.

Принцип юридичної рівності, вільного волевиявлення, майнової самостійності учасників цивільних відносин. Не випадково цей принцип займає перше місце, бо рівність — це основне начало, яке пронизує всю систему цивільного права [12, 48] й означає таке становище учасників, де воля одного з них не залежить від волі іншого, який не може йому наказувати, оскільки сам учасник (незалежно від того, фізична чи юридична особа) самостійний у прийнятті тих чи інших рішень. Безумовно, цей принцип не є абсолютним, бо деякі винятки у рівності все ж таки можуть бути, але це відбувається лише у випадках, передбачених законом.

Принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини. Норми цивільного права як приватного права завжди

спрямовані на забезпечення приватних інтересів учасників цивільних відносин. Тому ніхто, за винятком випадків, передбачених актами цивільного законодавства, не може свавільно втручатися у приватні справи (незалежно від того, фізична це чи юридична особа). Зокрема, охороняється таємниця особистого життя (ст. 301 ЦК України), кореспонденції (ст. 306 ЦК України), стану здоров'я (ст. 286 ЦК України). Неприпустимість свавільного втручання у приватні справи означає заборону не тільки для публічних утворень, а й навіть для батьків (наприклад, впливати на дієздатну особу стосовно розпорядження нею своїми доходами, заробітком тощо).

Принцип свободи власності (неприпустимості позбавлення права власності). Він полягає у тому, що власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном, які він здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав, а держава не втручається у їхнє здійснення. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності чи обмежений у його здійсненні (статті 316–317, 319, ч. 1 ст. 321 ЦК України). Однак можливості власника, безумовно, мають певні межі, чітко визначені законом. Так, власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі (ч. 5 ст. 319 ЦК України); власник повинен вживати заходів щодо збереження пам'яток історії та культури, у протилежному випадку він може бути позбавлений цієї власності шляхом викупу з боку держави (ст. 352 ЦК України) тощо. Усі наведені заборони та обмеження застосовуються лише як заходи захисту публічних інтересів [13, 37].

Принцип свободи договору. І. Покровський називав цей принцип головною

засадою цивільного права, одним із наріжних каменів всього сучасного цивільного устрою [14, 249–250]. Відповідно до ст. 627 ЦК України сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента і визначенні умов договору з урахуванням вимог актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Таким чином, принцип свободи договору можна визначити як передбачену законом одну з основних засад цивільного права, що встановлює для суб'єктів договірних відносин свободу: вибору контрагентів, укладення договору певного виду, визначення умов договору. Причому свобода договору проявляється навіть у тому, що сторони можуть укласти не тільки ті договори, які передбачені актами цивільного законодавства, а й договори, в яких містяться елементи різних договорів (змішані договори) — ч. 2 ст. 628 ЦК України тощо. Проте закон може обмежувати свободу договору для захисту більш слабшої сторони або для захисту публічних інтересів. Наприклад, підприємець під страхом спонукання його до укладення договору в судовому порядку не має права відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливості надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг) — ч. 4 ст. 633 ЦК України; актами цивільного законодавства можуть бути встановлені правила, обов'язкові для сторін при укладенні і виконанні публічного договору — ч. 5 ст. 633 ЦК України тощо.

Принцип свободи підприємницької діяльності. Підприємництво може здійснюватися у будь-якій з організаційних форм, передбачених законом. При цьому суб'єкти підприємницької діяльності мають право на власний розсуд приймати рішення і здійснювати будь-яку діяльність, що не суперечить законодавству, відповідно до потреб ринку зі збереженням комерційної таємниці тощо. Але при цьому саме

в сфері підприємницької діяльності повинен бути встановлений баланс свободи суб'єктів такої діяльності і методів регулювання останньої з боку відповідних державних органів, інакше кажучи, баланс дозволів і заборон з тим, щоб унеможливити не тільки необгрунтовані перевірки й безпідставне втручання у підприємницьку діяльність її суб'єктів з боку державних органів, а й утворення монопольного становища будь-кого з суб'єктів підприємницької діяльності, не допустити обмеження конкуренції, що може негативно вплинути на інтереси споживачів та суспільства загалом.

Принцип судового захисту цивільного права та інтересу. Відповідно до ст. 15 ЦК України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також захист інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Захищеність — необхідна складова права. Проте захист цивільних прав має особливості, до яких слід віднести: абсолютний характер захисту, оскільки кожна особа може звертатися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права й інтересу (ст. 15 ЦК України); можливість самій особі вирішувати питання стосовно захисту свого права, оскільки звернення за захистом — це її право, а не обов'язок; наявність спеціальних органів захисту, до яких відносяться не тільки судові органи (ст. 16 ЦК України), а й також Президент України, органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування (ст. 17 ЦК України), нотаріус (ст. 18 ЦК України); можливість до самозахисту, тобто застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (ст. 19 ЦК України); універсальність способів захисту, що повною мірою відповідає абсолютному характеру захисту і поля-

гає у тому, що певний зі способів захисту може бути застосований незалежно від того, передбачений він чи ні законодавством (або договором) відносно певного правопорушення. До універсальних способів захисту слід віднести: визнання права, припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; відшкодування збитків тощо (ч. 2 ст. 16, ст. 22 ЦК України).

Проте існують і такі способи захисту прав та інтересів, наприклад, відшкодування моральної шкоди (ст. 23 ЦК України), які застосовуються лише у випадках, передбачених законом. При цьому перелік способів захисту не є вичерпним і суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом (ч. 2 ст. 16 ЦК України).

Принцип справедливості, добросовісності та розумності. Свій початок він бере ще з часів Давнього Риму, про що свідчать висловлювання тогочасних юристів. Так, Павел стверджував, що «коли відсутній чіткий правовий припис, бажано справу вирішувати по справедливості» (Д. 39.3.2.), а Ульпіан наполягав на тому, що «коли право суперечить справедливості, повинна панувати остання» (Д. 15.1.32).

ЦК України не сформулював сам принцип добросовісності, справедливості та розумності, але аналіз змісту його положень, зокрема ч. 5 ст. 12, ст. 13, ч. 3 ст. 23 тощо, дозволяє стверджувати, що за допомогою таких категорій, як добросовісність, розумність, справедливості закон встановлює межі здійснення цивільних прав осіб, запобігаючи тим самим зловживанню правом із боку останніх. Добросовісність і недобросовісність, розумність і нерозумність, справедливості і несправедливості мають правове значення у спеціально вказаних у законі випадках. Причому і добросовісність, і розумність учасників цивільних правовідносин презюмуються. Так, зокрема, ч. 5

ст. 12 ЦК України передбачає, що якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом.

Так, юридична особа набуває і здійснює цивільні права й обов'язки через свої органи. Закон покладає на членів органу юридичної особи, як і на інших осіб, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, проте порушують свої обов'язки щодо представництва, діючи недобросовісно або нерозумно, солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі. Зважаючи на те, що діяльність зазначених осіб у цьому статусі вважається діяльністю самої юридичної особи, і всі наслідки цієї діяльності настають для юридичної особи цілком, відповідальність їх перед юридичною особою настає тільки за умови доведеності вчинення ними правопорушення, передбаченого нормами ЦК України про деліктну відповідальність (ст. 1166).

З метою захисту інтересів юридичної особи і його учасників законодавство вводить норми, які зобов'язують органи або осіб, належним чином уповноважених, здійснювати свої повноваження у межах добросовісності і розумності. За допомогою зазначених категорій закон встановлює межі здійснення повноважень представниками юридичної особи, запобігаючи тим самим зловживанню правом із їхнього боку. Відповідно до ч. 5 ст. 12 ЦК України розумність і добросовісність дій органу юридичної особи або осіб, належним чином уповноважених, презюмується. Укладення правочину з перевищенням повноважень не створює правових наслідків для особи, від імені якої він здійснений. Тому перевищення повноважень органу юридичної особи, імперативно встановлених зако-

ном, тягне за собою визнання правочину недійсним за правилами статей 215–216 ЦК України.

Таким чином, можна погодитися з тим, що справедливість у цивільному праві — це детермінована добросовісністю і розумністю учасників цивільних відносин властивість, яка визначає характер взаємовідносин

таких учасників у цивільному обороті або співвідношення тих чи інших явищ у межах цивільного права (зокрема прав та обов'язків) і пов'язана з можливістю застосування до винної в цивільному правопорушенні особи заходів цивільно-правової відповідальності, пропорційних характеру вчиненого правопорушення [5, 6].

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Погребняк С. П.* Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. — Харків : Право. — 2008. — 238 с.
2. *Майданик Р. А.* Розвиток приватного права України : монографія / Р. А. Майданик. — Київ : Алерта, 2016. — 225 с.
3. *Решетникова И. В.* Гражданское право и гражданский процесс в современной России / И. В. Решетникова, В. В. Янков. — М., 1999. — 312 с.
4. *Шенникова Л.* Принципы гражданского права: достижения цивилистики и законодательный эффект / Л. Шенникова // *Цивилистические записки : межвузовский сб. научных трудов.* — М. : Статут ; Екатеринбург : Институт частного права, 2002. — Вып. 2. — С. 41–59.
5. *Тобота Ю. А.* Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Юрій Анатолійович Тобота. — Харків, 2011. — 22 с.
6. *Братусь С. Н.* Предмет и метод советского гражданского права / С. Н. Братусь. — М. : Госюриздат, 1963. — 196 с.
7. *Гражданское право : учеб. для вузов.* / отв. ред. М. К. Сулейменов, Ю. Г. Басин. — Алматы : КазГЮУ, 2000. — Т. 1. — 704 с.
8. *Кузнецова Н. С.* Основні завдання книги першої проекту Цивільного кодексу України / Н. С. Кузнецова // *Кодифікація приватного (цивільного) права України* / А. С. Довгерт, О. А. Підпригора, Д. В. Боброва [та ін.] ; за ред. А. С. Довгерта. — К. : Укр. центр прав. студій, 2000. — С. 121–124.
9. *Яковлев В. Ф.* К проблеме гражданско-правового метода регулирования общественных отношений / В. Ф. Яковлев // *Антология уральской цивилистики. 1925–1989 гг. : сб. ст.* — М. : Статут, 2001. — С. 360–379.
10. *Алексеев С. С.* Общая теория права : в 2 т. / С. С. Алексеев. — М. : Юридическая литература, 1981. — Т. 1. — 361 с.
11. *Приступа С. Н.* Понятийная сущность и методологическое значение компенсационной функции гражданского права / С. Н. Приступа // *Проблемы законности : респуб. междувед. науч. сб.* / отв. ред. В. Я. Тацій. — Харьков, 1996. — С. 75–84.
12. *Калмыков Ю. Х.* О значении общих положений гражданского законодательства / Ю. Х. Калмыков // *Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика* / отв. ред. А. Л. Маковский ; Исслед. Центр частного права. — М., 1998. — С. 261–273.
13. *Басин Ю. Г.* Гражданское право как отрасль права / Ю. Г. Басин // *Избранные труды по гражданскому праву* / Ю. Г. Басин ; Сост., вступ. ст.: И. П. Грешников. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. — 591 с.
14. *Покровский И. А.* Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. — М., 1998. — 353 с.

REFERENCES

1. Pohrebniak S. P. *Osnovopolozhni pryntsypy prava (zmistovna kharakterystyka)* [Fundamental principles of law (content characteristic)], Kharkiv: Pravo, 2008, 238 p.
2. Maidanyk R. A. *Rozvytok pryvatnoho prava Ukrainy* [Development of Private Law of Ukraine], Kyiv: Alerta, 2016, 225 p.
3. Reshetnikova I. V., Yankov V. V. *Grazhdanskoe pravo i grazhdanskiy protsess v sovremennoy Rossii* [Civil law and civil process in modern Russia], Moskva, 1999, 312 p.
4. Shchennikova L. *Printsipy grazhdanskogo prava: dostizheniya tsivilistiki i zakonodatelnyy effekt* [Principles of civil law: achievements of civil law and legislative effect], *Tsivilisticheskie zapiski*, Moskva: Statut; Ekaterinburg: Institut chastnogo prava, 2002, Issue 2, p. 41–59.
5. Tobota Iu. A. *Pryntsyp spravedlyvosti, dobrosovisnosti i rozumnosti u tsyvilnomu pravi* [The principle of justice, conscientiousness and rationality in civil law], Kharkiv, 2011, 22 p.

6. Bratus S. N. *Predmet i metod sovetskogo grazhdanskogo prava* [Subject and method of Soviet Civil law], Moskva: Gosyurizdat, 1963, 196 p.
7. *Grazhdanskoe pravo* [Civil law], Almaty: KazGYuU, 2000, vol. 1, 704 p.
8. Kuznetsova N. S. *Osnovni zavdannia knyhy pershoi proektu Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy* [Main objectives of the first book of the draft of the Civil Code of Ukraine], *Kodyfikatsiia pryvatnoho (tsyvilnoho) prava Ukrainy*, Kyiv: Ukrainnyi tsentr pravnychkh studii, 2000, pp. 121–124.
9. Yakovlev V. F. *K probleme grazhdansko-pravovogo metoda regulirovaniya obshchestvennykh otnosheniy* [To a problem of a civil method of regulation of the public relations], *Antologiya uralskoy tsivilistiki. 1925–1989 gg.*, Moskva: Statut, 2001, pp. 360–379.
10. Alekseev S. S. *Obshchaya teoriya prava* [The general theory of law], Moskva: Yuridicheskaya literatura, 1981, vol. 1, 361 p.
11. Pristupa S. N. *Ponyatiynaya sushchnost i metodologicheskoe znachenie kompensatsionnoy funktsii grazhdanskogo prava* [Conceptual essence and methodological value of compensation function of civil law], *Problemy zakonnosti*, Kharkov, 1996, pp. 75–84.
12. Kalmykov Yu. Kh. *O znachenii obshchikh polozheniy grazhdanskogo zakonodatelstva* [About value of general provisions of the civil legislation], *Grazhdanskiy kodeks Rossii. Problemy. Teoriya. Praktika*, Moskva, 1998, pp. 261–273.
13. Basin Yu. G. *Grazhdanskoe pravo kak otrasl prava* [Civil law as branch of Jurisprudence], *Izbrannye trudy po grazhdanskomu pravu*, Sankt-Peterburg: Yuridicheskiy tsentr Press, 2003, 591 p.
14. Pokrovskiy I. A. *Osnovnye problemy grazhdanskogo prava* [Main problems of civil law], Moskva, 1998, 353 p.

Борисова В. Принципы гражданского права

Анотація. У статті обґрунтовується, що до чинників, які характеризують цивільне право як галузь приватного права, відносяться не тільки його предмет, метод правового регулювання і функції, а й принципи, вичерпний перелік яких не містять норми ст. 3 Цивільного кодексу України.

Аналізуються такі принципи цивільного права, як принцип юридичної рівності, вільного волевиявлення, майнової самостійності учасників цивільних відносин; принцип неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини; принцип неприпустимості позбавлення права власності; принцип свободи договору і свободи підприємницької діяльності; принцип судового захисту цивільних прав та інтересів; принцип справедливості, добросовісності й розумності.

Ключові слова: основоположні принципи цивільного права, предмет цивільного права, метод правового регулювання, функції цивільного права.

Борисова В. Принципы гражданского права

Аннотация. В статье обосновывается, что к факторам, характеризующим гражданское право как отрасль частного права, относятся не только его предмет, метод и функции, но и принципы, исчерпывающий перечень которых не содержат нормы ст. 3 Гражданского кодекса Украины.

Анализируются такие принципы гражданского права, как принцип юридического равенства, свободного волеизъявления, имущественной самостоятельности участников гражданских отношений; принцип недопустимости произвольного вмешательства в сферу личной жизни человека; принцип недопустимости лишения права собственности; принцип свободы договора и свободы предпринимательской деятельности; принцип судебной защиты гражданских прав и интересов; принцип справедливости, добросовестности и разумности.

Ключевые слова: основополагающие принципы гражданского права, предмет гражданского права, метод правового регулирования, функции гражданского права.

Borysova V. Principles of Civil Law

Annotation. The article points out that not only the subject matter, the method and the functions are those factors that characterize civil law as a branch of private law, but the principles (of which the non-exhausted list is contained in Art. 3 of Civil Code of Ukraine) as well.

The following principles of civil law are analyzed: the principle of legal equality, freedom of will expression, property independence of participants to civil relations; the prohibition of arbitrary interference in the sphere of personal life of a person; prohibition of deprivation of ownership; freedom of contract and freedom of entrepreneurship; judicial protection of civil rights and interests, the principle of justice, good faith and reasonableness.

Key words: basic principles of civil law, subject matter of civil law, method of legal regulation, functions of civil law.